

СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ
В УМОВАХ СУЧАСНОЇ КРИЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИSTRUCTURE AND DYNAMICS OF FOREIGN TRADE OF UKRAINE
IN THE CURRENT NATIONAL ECONOMIC CRISIS

У статті розглянуто сучасний стан, структуру та динаміку розвитку вітчизняної зовнішньої торгівлі. Визначено взаємозв'язок тенденцій основних змін в структурі та об'ємах зовнішньої торгівлі із глибинними кризовими явищами та перебудовою національної економіки.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зовнішньоторговельний баланс, товарна структура зовнішньої торгівлі, географічна структура зовнішньої торгівлі, експорт, імпорт.

В статье рассмотрено современное состояние, структура и динамика развития отечественной внешней торговли. Определена взаимосвязь тенденций основных изменений

в структуре и объемах внешней торговли с глубинными кризисными явлениями и перестройкой национальной экономики.

Ключевые слова: внешняя торговля, внешнеторговый баланс, товарная структура внешней торговли, географическая структура внешней торговли, экспорт, импорт.

The article reviews the current state, structure and dynamics of domestic foreign trade. Correlation of the trends of major changes in the structure and volume of foreign trade of deep crisis and restructuring of the national economy.

Key words: foreign trade, foreign trade balance, foreign trade commodity structure, geographical structure of foreign trade, export, import.

УДК 339.5

Кудлак В.Я.

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Постановка проблеми. На даний час Україна продовжує знаходитись в глибокій соціально-економічній та політичній кризі. Основні причини очевидні: анексія Російською Федерацією Криму та розв'язана нею ж війна на Донбасі. Вони стали значним потрясінням, що спричинило глибокий негативний ефект практично на всі сфери життя суспільства. Особливо чітко негативні тенденції відобразились на економічних показниках. Вітчизняна економічна система, яка ніколи не вирізнялася особливою стійкістю, зазнала відчутного удару, що й спричинило глибоке падіння у всіх її сферах. Системний характер наявної економічної кризи посилюється війною, значною корупцією та політичними потрясіннями.

На цьому фоні чутливим індикатором стану вітчизняної економіки є стан та динаміка зовнішньої торгівлі. Аналіз показників експортно-імпорتنих операцій, їх структури та тенденцій – це не тільки обов'язкова складова оцінки поточного стану української економіки, але й відповідь на те, як наша країна реагує на зовнішні та внутрішні економічні виклики, яке місце вона займає в системі світової глобальної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем та тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України в свої працях займалися Бураковський І., Гаврилюк О., Вишинська Л.Т., Вдовин М.Л., Мазаракі А., Мельник Т.М., Паславська Н.Б. Савельєв Є. та інші.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка поточного стану зовнішньої торгівлі, дослідження динаміки розвитку основних її показників та визначення найважливіших тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В контексті функціонування національної економіки як системи, що взаємодіє із глобальною еко-

номікою, зовнішню торгівлю розглядають як частину зовнішньоекономічної діяльності держави.

Згідно з українським законодавством, а саме, із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», під зовнішньоекономічною діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що побудована на взаємовідносинах між ними та має місце як на території України, так і за її межами [1].

Відповідним чином зовнішню торгівлю України можна визначити як один з найважливіших та найпоширеніших видів зовнішньоекономічної діяльності. По своїй суті, це взаємодія вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, як на території України, так і поза її межами щодо здійснення операцій купівлі-продажу товарів та послуг.

В спеціалізованій науковій літературі, а також з точки зору законодавства та господарської практики, зовнішня торгівля поділяється на експортну (деколи її називають вивізною) та імпорتنу (ввізною). В процесі нашого аналізу ми будемо користуватись загальноприйнятими спрощеними формулюваннями: експорт та імпорт.

Закон передбачає, що експорт – це продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів. При цьому термін реекспорт (реекспорт товарів) означає продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України [1].

В свою чергу, імпорт – купівля (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) українськими

суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктах господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів, призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [1].

Найбільш загальним показником, що дає уявлення про стан та динаміку зовнішньої торгівлі, є зовнішньоторговельний баланс. Зовнішньоторговельний баланс відображає співвідношення вартісних показників імпорту та експорту товарів та послуг країни за визначений проміжок часу (найчастіше визначають за квартал чи рік). На цій основі визначають показник – сальдо торговельного балансу, що є різницею між загальною вартістю експорту та імпорту товарів і послуг країни.

На рисунку 1 наведемо показники зовнішньоторгового балансу України та їх динаміку протягом 2012-2015 рр.

На основі наведених на рис. 1 даних видно, що протягом всього аналізованого періоду спостерігається скорочення об'ємів зовнішньої торгівлі. Так у 2015 р. у порівнянні із 2012 р. об'єми експорту скоротились більш ніж у 42%, ще більшого спаду зазнав імпорт, який скоротився на більш ніж на 52%. Як бачимо з діаграми, найбільш негативний тренд спостерігався у 2014-2015 рр., що є цілком закономірним явищем, виходячи із історії анексії Криму та розвитку військових дій на сході нашої країни.

Наведений графік відображає загальну тенденцію розвитку економічної кризи, оскільки, як ми вже зазначали, стан зовнішньої торгівлі виступає чутливим індикатором загальної економічної ситуації в країні.

Однак, не дивлячись на загальний негативний тренд розвитку основних показників зовнішньої торгівлі України, у зовнішньоторговельному балансі існує позитивна тенденція. Вона пов'язана із зростанням позитивного сальдо

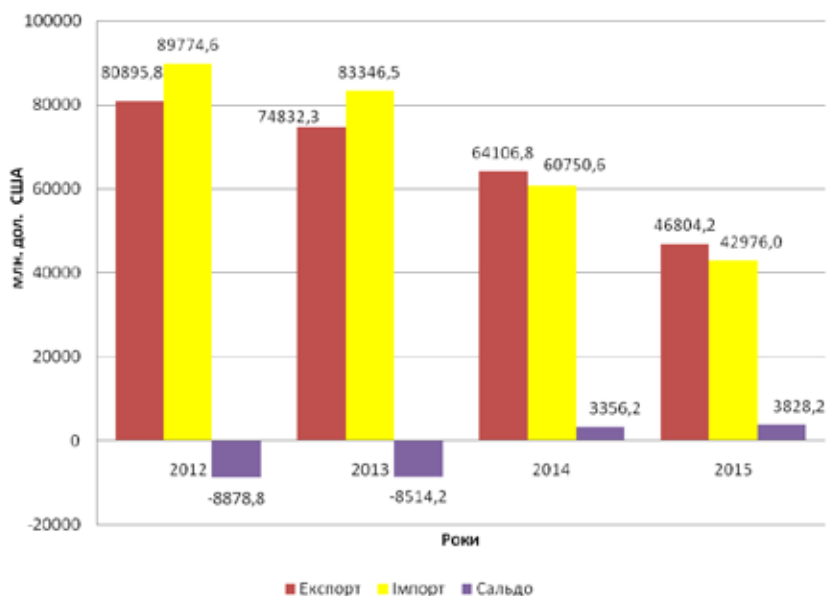

Рис. 1. Зовнішньоторговельний баланс України 2012-2015 рр. (млн. дол. США)*

* Складено на основі даних Держкомстату України [2, 3]

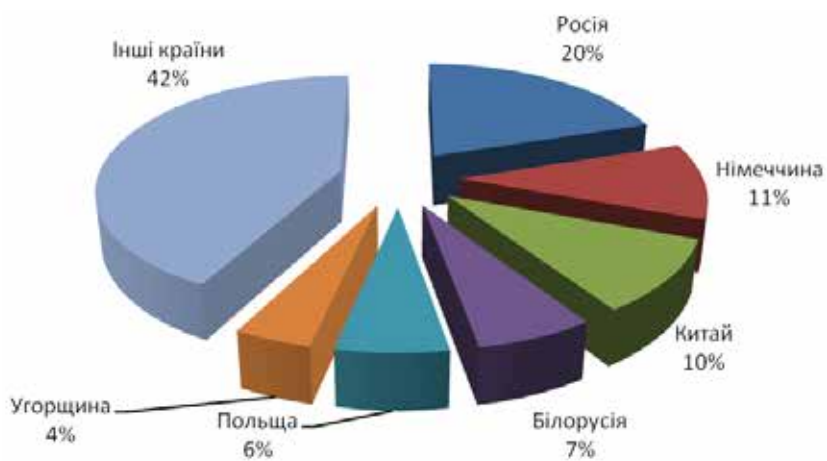

Рис. 2. Географічна структура імпорту України за 2015 рік*

* Складено на основі даних Держкомстату України [3]

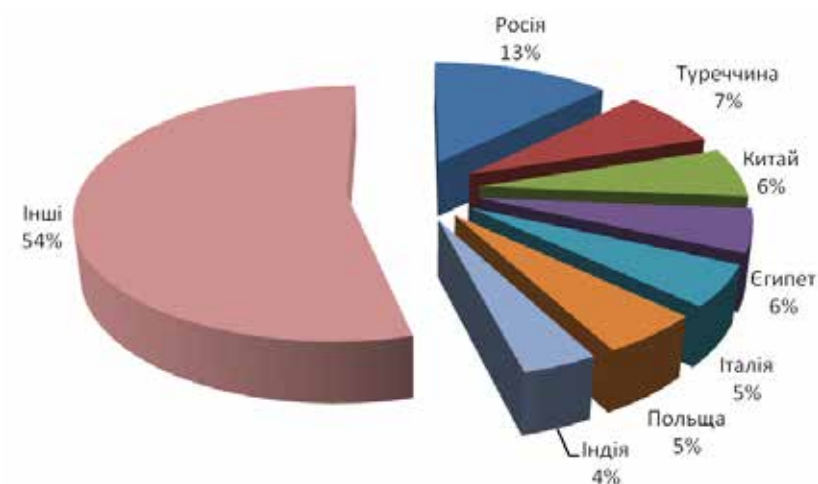

Рис. 3. Географічна структура експорту України за 2015 рік*

* Складено на основі даних Держкомстату України [3]

балансу. Як бачимо із даних, наведених на рис. 1, у 2012-2013 рр. сальдо зовнішньоторговельного балансу України мало негативне значення на рівні -8878,8 та -8514,2 млн. дол. США відповідно. Проте, вже у 2014-2015 рр. воно досягло позитивного значення на рівні 3356,2 та 3828,2 млн. дол. США відповідно. Це пов'язано із різким падінням імпорту на фоні більш повільного скорочення експорту.

Якщо говорити про причини диспропорцій у падіннях експорту та імпорту, то тут існує комплекс не тільки економічних, але й і політичних чинників, пов'язаних із взаємовідносинами України з Російською Федерацією, яка ще до сьогодні залишається одним з основних зовнішньоторговельних партнерів України. На підтвердження наведемо географічну структуру імпорту та експорту товарів для України за минулий 2015 рік (див рис. 2 та 3).

Агресивна політика Росії щодо України призвела до значного скорочення економічного співробітництва між країнами, представимо динаміку зовнішньоторговельних відносин між країнами графічно (див рис. 4).

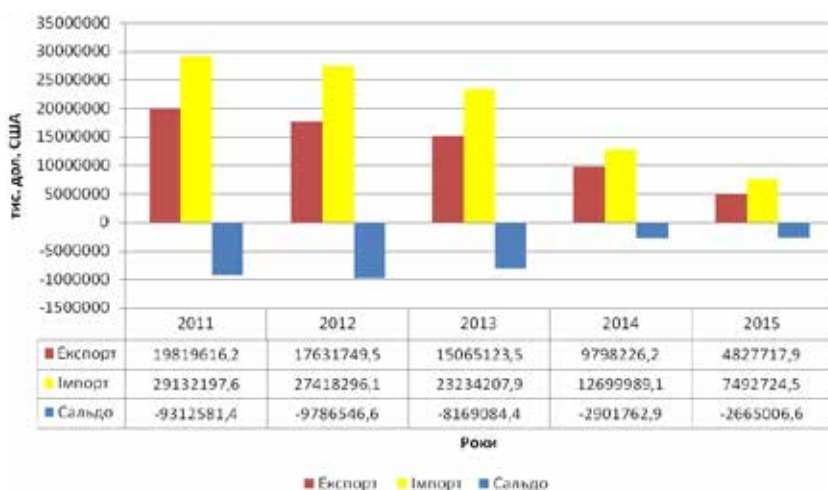

Рис. 4. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами між Україною та Російською Федерацією 2011-2015 рр. (тис. дол. США)*

* Складено на основі даних Держкомстату України

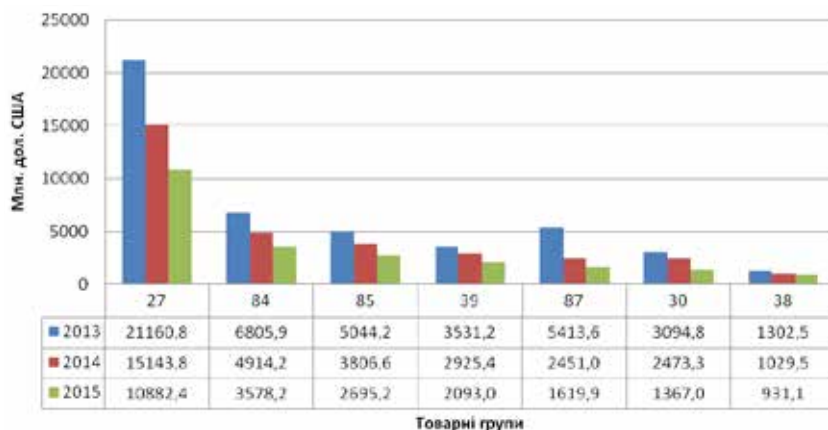

Рис. 5. Динаміка окремих товарних груп в структурі імпорту України 2013-2015 рр. (млн. дол. США)*

* Складено на основі даних Держкомстату України [3]

У порівнянні із 2011, у 2015 році об'єми експорту українських товарів до Росії скоротились майже на 15 млрд. дол. США, що у відносних показниках становить -75,6%. Ще більш вражаюча картина скорочення імпорту, падіння якого за аналогічний період становить понад 21,6 млрд. дол. США. Проте, відносне скорочення російського імпорту, яке склало -74,3%, пропорційно практично дорівнює скороченню експорту товарів.

На цьому фоні беззаперечно позитивним чинником є скорочення імпортозалежності України від Росії. Так, сальдо зовнішньої торгівлі між Україною та Росією протягом 2011-2015 рр. має позитивну динаміку (див. рис. 4), скорочення негативного торговельного балансу за даний період склало більш ніж 6,6 млрд. дол. США.

За останніми даними Державного комітету статистики України, протягом січня-липня 2016 року сальдо торгового балансу товарами між Україною та Росією склало близько -0,7 млрд. дол. США, у порівнянні із -1,55 млрд. дол. США за аналогічний період 2015 року. Тобто позитивна тенденція до зменшення

імпортозалежності вітчизняної економіки від Росії, а відповідно мінімізації ризиків, пов'язаних з можливістю економічного тиску РФ на Україну, зберігається.

Якщо розглянути поточний стан та динаміку змін зовнішньої торгівлі України в розрізі товарної структури, ми отримаємо відповідь на питання, які з галузей вітчизняної економіки зазнали найбільшого впливу в результаті поточної кризи спровокованої військовим конфліктом із Росією.

Проаналізуємо динаміку окремих, найбільших за обсягами, товарних груп в структурі імпорту та експорту України за останніх три роки (див рис. 5 та 6).

Щодо імпорту, то в даному випадку лідерами за обсягами зовнішньої торгівлі України є наступні товарні групи:

27 – палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (об'єм імпорту за 2015 р. склав 10882,4 млн. дол. США);

84 – реактори ядерні, котли, машини (3578,2 млн. дол. США);

85 – електричні машини (2695,2 млн. дол. США);

39 – пластмаси, полімерні матеріали (2093 млн. дол. США);

87 – засоби наземного транспорту, крім залізничного (1619,9 млн. дол. США);

30 – фармацевтична продукція (1367 млн. дол. США);

38 – різноманітна хімічна продукція (931,1 млн. дол. США) [3].

Розглянемо динаміку імпорту по кожній з представлених товарних груп протягом 2013-2015 рр. (рис. 5).

Прогнозовано домінуюче місце в структурі українського імпорту складають енергоресурси. Не дивлячись на те, що останніми роками спостерігається зменшення об'ємів закупівель енергоресурсів, їх частка в імпорті залишається найбільш суттєвою (див. табл. 1).

На основі даних, наведених у таблиці, бачимо, що протягом останніх років скорочення закупівель енергоресурсів практично пропорційне до загального падіння імпорту. Виняток становить 2013 рік, у якому падіння закупівель енергоресурсів склало -19,3% у порівнянні із 2012 роком, в той час, коли скорочення імпорту становило лише -8,8%. Відповідно практично незмінною лишається частка імпортованих енергоресурсів в загальній товарній структурі українського імпорту, більш того, у 2015 році вона зросла на 4,3%.

Звичайно, ми можемо говорити про абсолютне вираження скорочення споживання імпортованих енергоресурсів, яке в грошовому еквіваленті у 2015 р. у порівнянні із 2013 р. склало -10278,4 млн. дол. США. Проте, на фоні проаналізованих нами загальних тенденцій скорочення товарного імпорту, ми можемо говорити не стільки про значне підвищення енергоефективності в Україні, скільки про загальну тенденцію до скорочення споживання на фоні економічної кризи та загального падіння купівельної спроможності населення.

Аналогічно до імпорту, проаналізуємо динаміку найбільших за об'ємами товарних груп в структурі українського експорту за той же період 2013-2015 рр. За даними

Державного комітету статистики в товарній структурі експорту лідерами є наступні групи товарів:

72 – чорні метали (об'єм експорту за 2015 р. склав 8077,6 млн. дол. США);

10 – зернові культури (6057,5 млн. дол. США);

15 – жири та олії тваринного або рослинного походження (3299,8 млн. дол. США);

26 – руди, шлак і зола (2216,5 млн. дол. США);

85 – електричні машини (1979,2 млн. дол. США);

84 – реактори ядерні, котли, машини (1961,6 млн. дол. США);

12 – насіння і плоди олійних рослин (1475,5 млн. дол. США).

Розглянемо динаміку експорту по кожній з представлених товарних груп протягом 2013-2015 рр. (рис. 6).

Динаміка проаналізованих товарних груп відповідає загальній тенденції скорочення вітчизняного експорту протягом 2013-2015 рр. Так, згідно з даними Держкомстату за даний період експорт товарів з України знизився на -38,8% з 62,3 млрд. дол. США у 2013 р. до 38,1 млрд. дол. США у 2014 р. Щоправда, тенденції падіння експорту нижчі у порівнянні із скороченням імпорту, що дозволило останніми роками, як вже зазначалось, отримати позитивне сальдо зовнішньоторгового балансу (див. рис. 1)

Висновки з проведеного дослідження. Загальна динаміка зовнішньої торгівлі України

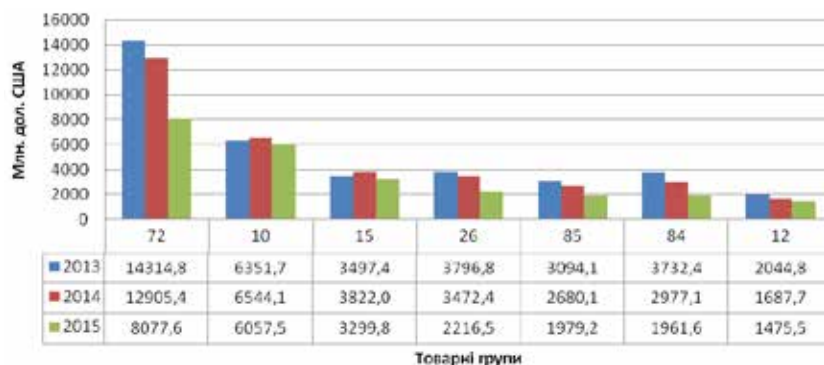

Рис. 6. Динаміка окремих товарних груп в структурі експорту України 2013-2015 рр. (млн. дол. США)*

* Складено на основі даних Держкомстату України [3]

Таблиця 1

Частка та динаміка енергоресурсів (нафта, природний газ та кам'яне вугілля) в структурі товарного імпорту України 2013-2015 рр.*

Роки	Загальний імпорт товарів, (млн. дол. США)	Динаміка (відносно попереднього року)	Вартість імпортованих енергоресурсів (палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки), (млн. дол. США)	Динаміка (відносно попереднього року)	Частка в загальному імпорті	Динаміка (відносно попереднього року)
2013	75834,6	-8,8%	21160,8	-19,3%	27,9%	-11,5%
2014	54428,7	-28,2%	15143,8	-28,4%	27,8%	-0,3%
2015	37516,4	-31,1%	10882,4	-28,1%	29,0%	4,3%

* Складено на основі даних Держкомстату України [3]

відображає тенденції національної економіки, характерною рисою якої останнім часом є системна криза, пов'язана із військовим конфліктом з Росією, втратою окремих територій, глибокими соціально-політичними змінами. Тому тенденція до загального скорочення обсягів зовнішньої торгівлі є очікуваним та прогнозованим явищем. Значно повільніше відбуваються структурні зміни у зовнішній торгівлі, як і в географічному розрізі (не дивлячись на агресію, Росія залишається головним торговим партнером України), так і в товарній структурі. Але, не дивлячись на значні проблеми, вже намітились певні позитивні тенденції, зокрема, що стосується співвідношення експортно-імпортних операцій, неухильного скорочення імпортозалежності від Росії, географічної диверсифікації вітчизняного імпорту та експорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: [Електронний ресурс] / Верховна Рада

України – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

2. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник: [Електронний ресурс] – К.: Державна служба статистики України, 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Зовнішня торгівля України: статистичний збірник: [Електронний ресурс] – К.: Державна служба статистики України, 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro zovnishnoekonomichnu diialnist» [Elektronnyi resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy – Rezhym dostupu do resursu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

2. Zovnishnia torhivlia Ukrainy: statystychnyi zbirnyk. [Elektronnyi resurs] – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2015. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Zovnishnia torhivlia Ukrainy: statystychnyi zbirnyk. [Elektronnyi resurs] – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. – Rezhym dostupu do resursu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>